

В данной статье цикл «Сивилла» рассмотрен с точки зрения моделирования акта метаморфоз как одной из базовых категорий раннего Авангарда. Такой подход предлагает возможный вариант решения проблемы сближения лирической системы М. Цветаевой 20-х годов с эстетикой русского Авангарда и открывает перспективы дальнейшего исследования.

Источники и литература:

1. Фарыно Е. Два слова о Цветаевой и авангарде : [Электронный ресурс] / Е. Фарыно. – Режим доступа : <http://www.m-m.sotcom.ru/6-7/faryno.htm>
2. Эткинд Е. Путь к России. О сборнике Марины Цветаевой «Ремесло» / Е. Эткинд // Марина Цветаева в критике современников : в 2-х ч. – М. : Аграф, 2003. – Ч. II : 1942-1987 годы. Обреченность на время. – С. 459-476.
3. Зубова Л. В. Цикл Марины Цветаевой «Скифские» – послание Борису Пастернаку : [Электронный ресурс] / Л. В. Зубова. – Режим доступа : <http://www.ipmce.su/~tsvet/WIN/zubova/skif.html>
4. Клинг О. Три волны Авангарда : [Электронный ресурс] / О. А. Клинг // Арион. – 2001. – № 3. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/arion/2001/3/klng-pr.html>
5. Осипова Н. О. Мифопоэтика лирики Цветаевой / Н. О. Осипова. – Киров : Вятский гос. пед. ун-т, 1995. – 118 с.
6. Тырышкина Е. В. Русская литература 1890-х – начала 1920-х годов : от декаданса к авангарду / Е. В. Тырышкина. – Новосибирск: НГПУ, 2002. – 151 с.
7. Цветаева М. Собрание сочинений : в 7 т. / М. Цветаева. – М. : ТЕРРА; Книжная лавка – РТР, 1997. – Т. 2 : Стихотворения. Переводы / сост., подгот. текста и коммент.: А. Саакянц, Л. Мнухина. – 592 с.
8. Цветаева М. Собрание сочинений : в 7 т. / М. Цветаева. – М. : ТЕРРА; Книжная лавка – РТР, 1997. – Т. 5, кн. 2 : Статьи. Эссе. Переводы / сост., подгот. текста и коммент.: А. Саакянц, Л. Мнухина. – 1997. – 400 с.
9. Маковский М. М. Время / М. М. Маковский // Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках : Образ мира и миры образов. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1996. – С. 89-98.

Ходарєва І.М.

УДК 821.16

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ЛЮБОВ: АКсіОЛОГіЧНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРіАЛі РОМАНіВ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО)

Категорія оцінки є предметом вивчення багатьох гуманітарних наук – філософії, логіки, психології, етики. Основи дослідження категорії оцінки закладено в працях В. фон Гумбольдта, який вважає категорію оцінки однією з найяскравіших ланок проблеми взаємозв'язку мови й світобачення народу, мови й національного характеру, мови й культури народу [7]. На зв'язок мовної оцінки з національним характером, розвиваючи вчення О. Потебні, вказує і В. Русанівський: «У всякого народу є своє уявлення про позитивні і негативні предмети, явища, їх ознаки» [11, с. 59]. Визначенню категорії оцінки й засобів її реалізації присвячено праці таких лінгвістів, як Н. Арутюнова, А. Баранов, А. Бурячок, Г. Винокур, О. Вольф, В. Гак, А. Голованевський, Т. Космеда, В. Лопатін, К. Святчик, Ж. Соколовська, Н. Сукаленко, В. Харченко, В. Чабаненко, В. Шаховський. Мовознавці розглядають категорію оцінки, з одного боку, співвідносячи її з модальністю, емоційністю, експресивністю, а з другого – як «різновид номінативної функції мовного знаку...», хоча Г. Винокур і відзначає, що оцінне значення одиниці мови, тобто позначення явищ дійсності з їх позитивними і негативними ознаками не є стилістичним і його не можна розглядати як конотацію [3, с. 60]. Натомість, О. Вольф, досліджуючи оцінне значення в системно-семасіологічному і прагматичному аспектах, визначає його як різновид емотивних (або конотативних) значень, які, на її думку, «співіснують в окремій лексичній одиниці з її дескриптивними значеннями, утворюючи складне самостійне ціле» [4, с. 248]. Як зазначає Н. Арутюнова, оцінка – «найбільш яскравий представник прагматичного значення», яким зазвичай вважають «те значення, якого набуває слово (чи висловлювання) в ситуації мовлення» [1, с. 5]. До основних елементів структури оцінки належить аксіологічна шкала, яка об'єднує різні або протилежні ознаки, за якими можуть кваліфікуватися предмети, дії, ознаки, і представлена як асиметрична опозиція «добре/погано», «схвалення/несхвалення» і «відповідність/невідповідність» певних ситуацій, явищ, подій, вчинків, осіб, предметів тощо.

Метою пропонованого дослідження є виявлення аксіологічного компонента значення у словах лексико-семантичного поля *любов*, опис засобів вираження оцінки на усіх рівнях мовної системи. Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких **завдань** – проаналізувати образні засоби художньої мови письменника в контексті виявлення аксіологічного компонента, виявити засоби вираження оцінки на різних рівнях мовної системи. Наукову розвідку здійснено на основі картотеки матеріалів з романів Павла Загребельного, що ілюструють своєрідність семантики одиниць лексико-семантичного поля *любов*.

Засоби вираження оцінки у словах лексико-семантичного поля *любов* надзвичайно різноманітні. У художніх текстах Павла Загребельного оцінні значення охоплюють усі рівні мовної системи – лексичний, морфологічний, синтаксичний. Розглянемо оцінні значення, які належать до лексичного рівня мовної системи. Лексична оцінна семантика реалізується через денотативний чи конотативний макрокомпонент значеннєвого плану лексичної одиниці, оскільки «слово не тільки містить граматичні та лексичні,

предметні значення, а й водночас передає оцінку суб'єкта – колективного або індивідуального», – наголошував В. Виноградов [2; с. 25].

Для П. Загребельного любов – пристрасть, стихія, сила якої визначає спектр позитивних емоцій, переживань героя, захоплює його волю, наприклад: *Ще не пізно було заявити їм про своє визнання, про свій захват їхньою силою, мужністю, їхнім благородством* (Гола душа); *Капіташа був у захваті: час для його залищань продовжується і продовжується!* (Юлія, або Запрошення до самовбивства); *А він сам – зміг би захистити жінку, ту єдину на світ жінку, що наповнила його душу захватом, блаженством і сянням?* (Юлія...). Але не завжди чітко можна простежити межу між позитивною й негативною оцінкою. У реченні: *Він любив топтати металеві сходи і слухати, як вони гудуть і стогнуть під його слонячими ногами. Тільки метал стогне, як жінка – і яка ж це втіха для його похмурої душі!* (Брухт) спостерігаємо невизначеність оцінки. З одного боку, ознаки негативного оцінювання, виражені на лексичному й словотвірному рівнях – слово *топтати* у тлумачному словнику подано з приміткою 'розмовне' й пояснено як 'навмисно давити, м'яти ногами', прикметник *слонячий* має суфікс **-ач-**, лексичне значення якого – 'посилений вияв ознаки'. З другого боку, ознаки позитивної оцінки – мовні асоціації з душею, а для української ментальності душа значно важливіша за тіло, вона є символом внутрішнього психічного світу людини, місцем локалізації її емоцій і «високих» бажань. Отже, втіха для душі (а тим більше *похмурої душі*) – найбільша втіха.

На однозначно позитивну оцінку може вказувати прислівник *по-справжньому*: *Нарешті в Стамбулі вона вже по-справжньому закохалася в молодого читця Корану* (Роксолана).

У деяких випадках важко визначити характер оцінки і співвіднести її з оцінною шкалою «добре – погано», не беручи до уваги контекст. Наприклад: *Капіташа любив вживати зменшувальні форми слів. Шульга був знайомий з ним вже кілька днів, а й досі не міг збагнути таємниці такого слововживання. Чи то капітана був малописьменний (вислухався з рядових), чи просто негідник...* (Юлія...). Початок контексту передає нейтральне оцінювання, середня частина – тяжіє до негативної оцінки, а підсумкова оцінка – різко негативна.

У наступному прикладі також спостерігаємо невизначеність оцінки: *Залізний поїзд рвався в темні далекі простори, а Шульга мовби відкочувався на своїй поперечній полиці назад, знов до Ташкента, знов до початків Азії, до своєї найбільшої ганьби і, може, найбільшого блаженства...* (Юлія...). У контексті однорідним зв'язком з'єднані слова, стилістично марковані, які презентують два різних вияви оцінювання – *ганьба* і *блаженство*. На перший погляд, вони мають полярне аксіологічне наповнення, але модальне слово *може*, що виражає ставлення мовця до повідомлюваного як до можливого, передбачуваного, непевного, частково послаблює семантику такого категоричного протиставлення. Така оцінка кваліфікується як власне суб'єктивна.

Твердження Л. Лисиченко про те, що «й емоція, й оцінка можуть бути елементами як денотації, так і конотації» [9, с. 15], дає підставу для виділення окремої лексико-семантичної підгрупи, яка об'єднує фразеологічні одиниці з оцінною семантикою: *...так несміливо... питає, чи не могла б я вийти з ним постояти отам біля вікна, щоб поговорити, а я вже готова за ним у вогонь і в воду, що там мені якась вікно, і якийсь вагон, і якась станція Синельникове!..* (Юлія...); *А тоді взяв мене за руки, як оце ти, а мене як молнією вдарило...* (Юлія...); *Він мимоволі опинився в позолоченій клітці колеги Ледви, то що йому: радіти чи гніватися?* (Брухт); *Мовчки повернулася і пішла від нього, не дбаючи про те, йде він за нею чи не йде. Звісно, він пішов. Бо за такими жіночими ногами підеши хоч і на край світу* (Брухт); *Коли мужчина дивиться на мене, як теля на нові ворота, я уже знаю: голова йому замакітрилася, перед очима літають золоті джмелі, його можна брати голими руками* (Брухт); *Коли хочете знати, я поклав на вас око з першого дня* (Гола душа); *Легко уявити, як подивляться в цеху на типа, що заважає людям працювати, носячись із своєю любов'ю, мов дурень з писаною торбою* (Переходимо до любові).

Репрезентантами оцінного значення можуть бути пареміологічні одиниці: *Баранинка – це пречудово! Молода баранинка для столу, а старий баран для молоді овечки. Старий баран віці не поспе* (Юлія...); *Звичайна жінка спить з тим чоловіком, який їй подобається, якого любить, а керівна з тими, що треба для кар'єри. Повіситися б, а не жити! Мар-разм!* (Гола душа); *Він щедро налив собі "Чиваса" без будь-яких домішок, краєм ока позирнув на владну сусідку, трохи відпив з скляниці. Що напій, що сусідка – живи не вмирай!* (Брухт).

Ознаки негативної оцінки презентовано словами, які позначають тяжкі переживання (*туга*), опосередковано передають розмір, вияв (*примітив, мілкота*): *...і взагалі ніщо не мало ніякого значення поряд з його дикою тугою за цією жінкою, що виникла на коротку мить в його розтріпаному юнацькому житті* (Юлія...); *Я сам колись пробував із народним ансамблем, але кинув. Примітив і мілкота. Я люблю маситаб* (Гола душа). Негативне оцінне значення реалізовано одночасно на лексичному (*примітив, туга*) й морфологічному рівнях (*мілкота*). Деривати з суфіксом **-от-** належать переважно до розмовного стилю, часто з негативним емоційним відтінком [12, с. 92].

Синонімом до слова *любов* у творах Павла Загребельного виступає фразеологічний зворот *сердечна рана*: *Місяці, які він провів у столиці після белградського походу, султан витратив не тільки на гоєння своєї сердечної рани, але й на уважливе ставлення за тим, що діється довкола* (Роксолана). Словосполучення *сердечна рана* фразеологічний словник тлумачить як 'душевний біль, страждання' [10, с. 153]. Такий асоціативний зв'язок додає значення негативної оцінки.

Окрім того, є приклади, в яких лексема *любов* має значення позитивного оцінювання, асоціюючись зі щастям: *...не хотів необачним вчинком передчасно сполохати несподіване щастя, що так зненацька звалилося на нього* (Юлія...). Почуття, яке виникає раптово, несподівано у П. Загребельного асоціюється з чимось, що з'являється неждано.

Характерним для ідіостилю Павла Загребельного є використання парафраз *найвище почуття* (Адже це найвище почуття, яке притаманне тільки роду людському (Брухт)); *царство жінки* (...пив, щоб сп'яніти, приспати пам'ять, вбити в собі весь біль, тугу і розпуку, вивільнитися від царства жінки (Юлія...)), які імпліцитно виражають значення 'почуття любові'.

Синонімами до слова *любити* є фразеологічні звороти *бути милим серцю* (Що миліше людському серцю: будування чи руйнування (Брухт)); *рватися душею* (Він так рвався душею до тої жінки з ташкентської ночі, з такою силою увиразнив її образ, що ладен був побачити її навіть там, де вона ніколи не могла бути (Юлія...)). Рватися душею – зазнавати мук, страждань, відчувати сильні почуття туги, нудьги, тривоги [10, с. 144].

Основним репрезентантом семантики якості (оцінної ознаки) на морфологічному рівні у мові творів Павла Загребельного є прикметник як вираження ознаки, ступеня вияву ознаки: *Хотіла б я бачити жінок, які можуть спати з такими навіки переляканими, підлими істотами!* (Гола душа); *Не загадковими паризькими ароматами повіяло на нього, а тривожним і болісним нагадуванням степового духу в'янучих трав пізнього підківського літа, де було його перше найбільше щастя* (Юлія...); *У нас з тобою добровільний обмін насолодами* (Брухт); *Написала б якась з отих перепаскуджених "марксистом" жінок спогади, щоб хоч тепер люди довідалися...* (Брухт); *Хай знає султан, який вірний його Ібрагім і яка чиста його прихильність і любов!* (Роксолана); *Він був коханець палкий і вишуканий, як усі греки* (Роксолана); *Всеволод, хоч за життя Ярослава вважався найрозумнішим із синів і був найулюбленішим чадом великого князя...* (Свпраксія); *І тут отой небесно-вабливий жіночий голос, заради якого мить тому він готувий був умерти...* (Брухт).

На думку О. Вольф, оцінка «визначається висловленням загалом, а не окремими його елементами, і є компонентом висловлення» [5, с. 11]. Іншими словами, тільки контекст містить оцінку. У деяких випадках справді важко визначити характер оцінки та співвіднести її з оцінною шкалою, не враховуючи контексту: *Одні весь час ждуть чогось страшного, як ми – кінця світу. Другі сміються. Треті плачуть. Четверті тягнуть до свого житла всілякий надібок. П'яті люблять одягатися. Шості люблять роздягатися. Деякі лякаються темряви. Інші бояться тиші. Ще інші не переносять самотності. Але все це мудрі переляки* (Свпраксія).

Складний характер засобів вираження категорії оцінки можна пояснити складністю самого процесу оцінювання. Адже предмет оцінки має бути спочатку сприйнятий, а потім співвіднесений з індивідуальною сферою суб'єкта оцінки, з мовною картиною світу, з певними традиціями, що склалися в суспільстві. Саме картина світу, відображена у свідомості людини як «вторинне існування об'єктивного світу, закріплене та реалізоване у своєрідній матеріальній формі» [8, с. 15], визначає головну ознаку оцінної семантики – зв'язок об'єктивного й суб'єктивного. Такою матеріальною формою є авторська мова, яка втілює національне світосприйняття, об'єктивуючи індивідуальну свідомість. Подекуди у формуванні асоціативного образу на перший план виступає національно-культурний компонент, створюючи потужний аксіологічний акцент. *...він тільки тепер нарешті загадав, що його найдужче мучило в останніх снах з Єлизаветою: то був дух чебрецю, всемогутньої трави українських степів, трави вічності!* (Брухт); *...щойно побачив її золотисті коси, і навіки заплутався в них своїм поглядом і всіма своїми помислами* (Роксолана); *...де ті українські коси!* (Гола душа); *коси в неї гарні... коси з-під норкової шапки мов чорні змії* (Погляд диявола).

Особливого акценту у творах Павла Загребельного набуває така риса української ментальності, як цнотливість, що в контексті має підкреслене експресивне забарвлення: *Умри, але не дай поцілунку без любові!* (Гола душа); *Де ті неціловані уста* (Брухт).

У мусульманському світі, де жінка панує тільки в темряві, статус коханої, бажаної жінки, мав велике значення. Цей статус був чітко зафіксованим у суспільній свідомості, оскільки, крім відчуття психологічного комфорту, надавав жінці додаткових соціальних переваг. Прагнення вижити і контролювати ситуацію в умовах соціальної нерівності, патріархату зробило жінку чутливим камертоном, який уловлює найменші нюанси у людських взаєминах. Але одночасно така соціально-зумовлена потреба виправдовувати очікування ближніх і відповідати їх уявленню про жіноче ество і призначення в багатьох випадках могла призвести до втрати зв'язку із собою справжньою, істинною, і, як результат, – до втрати власного голосу. Це сприяло сприйняттю себе, як речі, як вторинного об'єкта: *Ти належиш тепер до світу чоловічого, – вдоволено зауважив Сулейман* (Роксолана).

Уживання автором численних оказіональних форм для передачі позитивного чи негативного ставлення передає різні аспекти оцінювання, наприклад: *Нестерпний тип! Коли ти мав щастя провести зі мною цілу ніч, то які це аналізи-пераналізи!* (Брухт); *– Ох, мій Яремо, всі мої коханці, колишні й майбутні, всі вчені-перевчені, вся академія наук на чолі з вічним Патеном-пітоном, вся мудрість світу – яке безсилля перед незбагненністю людського розуму навіть тоді, коли цей розум стає безумом!* (Брухт); *Спати вона пішла не до восьмикутного сексодрому, а в якийсь свій потаємний притулок, сказавши Совинському: – Спи сьогодні сам. Я чомусь дуже втомилася* (Брухт). Виділені слова не містять оцінної семи, але оцінне значення створюється за допомогою оказіонального словотворення (сексодром – композитний іменник, утворений за аналогією до слів аеродром, танкодром, космодром і т.ін., має значення локативності і додатковий

семантичний компонент 'надмірна величина'), створенням каламбурів (*Патон-пітон, вчені-перевчені, аналізи-переаналізи, розум-безум*).

Позитивну емоційну оцінку на словотвірному рівні традиційно відтворюють суфікси: **-еньк-**: *Хіба тоді, в ташкентській глиняній ночі, дешевенька ситцева безрукавка на пишних плечах Юлії не видавалася йому золотим перським халатом* (Юлія...); **-к-, -еньк-, -оньк-**: *Вона вдоволено затулила йому рота своєю маленькою долонькою* (Брухт); *...маленькі тверді долоньки опинилися в його чіпких лабетах* (Юлія...); *...так і не збагнув, що ж приносить людям ця мініатюрна, ласкава жіночка* (Волосожар).

Розглядаючи оцінні компоненти мови, мовознавці наголошують на подвійній сутності оцінки (Н. Арутюнова, О. Вольф, В. Гак). Семантика якості, оцінної ознаки поєднується із семантикою ставлення. Об'єктом оцінювання найчастіше є людина, а також створений нею предметно-ціннісний світ, результати її діяльності тощо. В основі критеріїв оцінки може бути суспільно усвідомлена чи суб'єктивно ідеалізована норма. Оцінна номінація найчастіше передає відхилення від норми, визначаючи ту ілюктивну силу, яка репрезентує контекст, що містить цю номінацію: *Київський князь славився вченістю, його хвалили за добрість, за любов до святощів і до людей святих та церков з монастирями* (Євпраксія); *Лише тепер збагнула, як любили вони її, пошкодувала, що не відплатила їм теж любов'ю* (Євпраксія); *Він знав це й про те, що цей сухоребрій ідеолог КППС перепаскудив усіх секретарок в апараті Політбюро* (Гола душа); *Замки будовано з примусу, собори – з набожності. Єпископи проклинали тих, хто приходив на будову не з побожності, а з любові до заробітків* (Євпраксія); *Цей кремлівський кащей нахабно гречкував, бо він же «перший теоретик партії, видатний лєнінець, видатний марксист»* (Гола душа); *Війнула відьомськими чарами, знезямила своїм несамовитим тілом і зосталася, щезла десь у глибинах Азії, може, й назавжди* (Юлія...); *Валіде посадила Хуррем коло султанських сестер Хатіджі й Хафізи, де вже запихалися солодоцями Гульфем, Кіната, й ще кілька тілістських одалісок, які любили попоїсти* (Роксолана); *Як я тебе ненавиджу! – просичала вона йому в обличчя. – І всіх вас ненавиджу! Всіх! Всіх!* (Брухт).

На морфологічному рівні засобами вираження оцінного значення є також творення слів нейтральної семантики з ознакою зменшеності, які водночас є виразниками фамільярності, зневажливості (*пригортаннечко*) Продуктивним при творенні іменників середнього роду є суфікс *-ачк(о)*, наприклад: *Фокстрот – це тільки обійми це, а танго – пригортаннечко! Люблю танго!* (Юлія...). Сполучається він лише з іменниками – назвами неістот, надаючи їм, як зазначає К. Городенська, значення зменшеності з позитивною суб'єктивною оцінкою [6, с. 166].

Синтаксичний рівень вираження оцінки представлений такими контекстами: *...так звана Клементина (от же ідіотське ім'я!) подарувала мені усмішку, якої не дарувала на сцені навіть для свого коханого мавра...* (Переходимо до любові); *Покрадьки, похапцем, по-злодійськи, у вічному приниженні, без краси, піднесення і захватів – ніякої любові, голий оргазм, сарказм і маразм!* (Гола душа); *...щюки в жінок спалахнули рум'янями – тільки б цілувати* (Юлія...); *Стартувальник не підпускав до себе нікого, він не любив зустрічатися з окремими працівниками, а все тільки з колективом, для мене ж було зроблено виняток – на добро чи на згубу?* (Гола душа); *Галка маленька, геть непомітна, коси в неї гарні, але хто ж побачить їх під вовняною шапочкою-самов'язочкою, тіло теж гарне, мовби виточене, та який же чоловік зможе уявити приваби цього тіла, захованого під незграбним пальтом-балахоном із синтетики сіро-буро-малинового кольору* (Погляд диявола); *Чоловіки мурчали, як коти, хтивість була з їхніх розледачених постатей – о прокляті самці, тварюки, пси!* (Роксолана); *Тільки тоді Шульга збагнув, що стоїть перед нею в своїй офіцерській шинелі і в мерлушковій шапці-вушаниці на голові, забувши про поштивість, згоряючи від нетерплячості, повабу, хтивості, дикого пожадання, нахаба й хам, провалитися б йому крізь землю...* (Юлія...).

Отже, дослідивши засоби вираження оцінки у словах лексико-семантичного поля *любов* у художніх текстах Павла Загребельного, можна стверджувати, що оцінні значення охоплюють усі рівні мовної системи – лексичний, морфологічний, синтаксичний, набуваючи статусу міжрівневої структурно-семантичної категорії. Вираження аксіологічної семантики представлено лексемами з емоційно-оцінним компонентом значення, пареміями, фразеологічними одиницями, а також синтаксичними конструкціями. Проведений аналіз аксіологічного компонента значення одиниць лексико-семантичного поля *любов* у художніх текстах П. Загребельного не претендує на вичерпну повноту, хоча викладені в ньому спостереження й висновки можуть стати підґрунтям інтегрованого опису однієї з найбільш вагомих семантичних макросистем – лексико-семантичного поля.

Джерела та література:

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова; отв. ред. Г. В. Степанов; АН СССР, Ин-т языкознания. – М. : Наука, 1988. – 338 с.
2. Виноградов В. В. Русский язык : Грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. – 3-е изд. – М. : Высшая школа, 1986. – 640 с.
3. Винокур Г. О. Закономерности стилистического использования языковых единиц / Г. О. Винокур. – М. : Наука, 1980.
4. Вольф Е. М. Варьирование в оценочных структурах / Е. М. Вольф // Семантическое и формальное варьирование. – М. : Наука, 1984. – 376 с.
5. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : УРСС, 2002. – 260 с.

6. Городенська К. Г. Словотвірна структура слова (відіменні деривати) / К. Г. Городенська, М. В. Кравченко. – К. : Наукова думка, 1981. – 199 с.
7. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры / В. фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 451 с.
8. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке / Г. В. Колшанский. – М. : Едиториал УРСС, 2005. – 128 с.
9. Лисиченко Л. А. Багатозначність у лексико-семантичній системі : структурний, семантичний, когнітивний аспекти / Л. А. Лисиченко. – Харків : Основа, 2008. – 272 с.
10. Олійник І. С. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник / І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. – К., 1991. – 400 с.
11. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики / В. М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1988. – 232 с.
12. Словотвір сучасної української літературної мови / Г. М. Гнатюк, К. Г. Городенська, А. О. Грищенко та ін. – К. : Наукова думка, 1979. – 406 с.

Черемська О.С., Маслоб О.В.

УДК 82-343:81'373

ЛІНГВО-ЕТНІЧНІ СТЕРЕОТИПИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ

Одним із актуальних питань сучасної лінгвістики є етнокультурна специфіка мови, осмислення її як способу мислення, сприйняття, пізнання світу народом, що й зумовило окреслення етнолінгвістики як самостійного наукового напрямку. Представниками його в українському мовознавстві є О. Потебня, В. Жайворонок, С. Ермоленко, П. Грищенко, В. Кононенко, у польському – С. Бартмінський, А. Вежицька, К. Мошинський, Б. Малиновський, у російському – М. Толстой, С. Толстая, В. Теля, Н. Арутюнова, Д. Зеленін, Ю. Караулов, Ю. Степанов, у білоруському – І. Жилінська, В. Коваль, І. Швед, Л. Чумак.

Сучасний стан розвитку етнолінгвістики як антропоцентричної науки передбачає висвітлення проблеми соціальної детермінованості мовно-культурних понять. Історія лексичної семантики, семасіологія, ономазіологія, лінгвогеографія, зіставна лексична семантика, структурна етнологія, антропологія, деякі суміжні філософські напрями – це той неповний спектр складників етнолінгвістики, - науки, що стоїть на межі лінгвістики, етнографії, фольклористики, культурології, соціології, психології.

Важливим етнокультурним елементом когнітивної семантики є так звані “ментефакти” – стереотипи та концепти [13:1], аналіз яких дає можливість реконструювати культурні, народно-психологічні уявлення в діахронічному зрізі й, відповідно, дослідити особливості національно-мовних картин світу різних етнічних спільнот. Поняття мовної картини світу органічно пов’язується з мовно-етнічними стереотипами. В основі зміни таких стереотипів лежить динамічні лексико-семантичні процеси, зумовлені особливостями міжособистісної, міжкультурної комунікації [7: 333].

Стереотипи розглядають у контексті їхнього зв’язку з ментальністю, тому вони стали об’єктом вивчення філософії, культурології, антропології, соціології, як важливий атрибут суспільної свідомості їх досліджують етнографи, психологи, етнопсихологи, лінгвісти. Соціологи, наприклад, розглядають стереотип як елемент мислення й поведінки особистості; етнографи вважають, що стереотипи функціонують у вигляді своєрідної мови – системи знаків (правил поведінки, ритуалу, жестів, міміки, словесних формул). У філософії й культурології стереотип асоціюється з доцентровою спрямованістю людської дії, яка відпускає стійкі зразки й значеннєві константи поведінки, локалізовані “всередині індивідуальної свідомості” [4:14]. В етнопсихолінгвістиці стереотипи визначають як стійкі, емоційні за своєю природою психічні утворення, які в спрощеній формі відображають досить складний факт дійсності. Це чуттєво забарвлені соціальні образи, що об’єднують у собі соціальний і психологічний досвід спілкування, взаємин людей [1:87].

У лінгвістиці розмежовують етнічні стереотипи – “стійкі, схематизовані уявлення, судження, емоційно забарвлені оцінки щодо моральних, розумових, фізичних якостей, характерних для представників різних етносів”, національно-культурні стереотипи, що “відкладаються у свідомості носія певної лінгвокультурної спільноти у вигляді соціокультурних маркованих одиниць”, а також стереотип комунікативної поведінки – “усталені, найчастіше неусвідомлювані моделі вербальної та невербальної поведінки членів національної лінгвокультурної спільноти” [2:5]. О. Селіванова зауважує: “Стереотип – детермінована культурою, впорядкована й фіксована структура свідомості, фрагмент картини світу, що уособлює результат пізнання дійсності певним угрупованням і є схематизованою стандартною ознакою, матрицею предмета, події, явища. Стереотип є засобом економії зусиль людини при сприйнятті складних об’єктів і захищають її цінності, позиції, права” [10:579]. І. Голубовська називає стереотипи національними інтелектуально-оцінними концептами (НІОК), належать вони до тієї частини національно-мовної картини світу, яка є носієм і виразником етнічно зумовлених нюансів світосприйняття, світоосмислення, світооцінки. “Накладаючи на єдиний поняттєвий базис людської мови, мислення та культури, деталізуючи і втілюючи його в національно-специфічних формах, НІОК значною мірою визначають характер національної ментальності” [5:161].

Стереотипи існують не тільки на рівні сприйняття, мислення, вони здійснюють вплив на процес комунікації, формуються зі стійких уявлень, закладених релігією, національним досвідом, фольклором. Гендерні стереотипи є об’єктом досліджень Т. Дороніної, Т. Сукаленко, О. Вілкової; вербалізації образних стереотипів сприйняття часу в російській мові присвячена дисертація М. Шведової; стереотипи